

INICIACE DO PRODRGOVÉHO PROSTŘEDÍ

Martin Stanoev

Abstrakt: Cílem příspěvku je krátká analýza životního příběhu jednoho mladého člověka, který se v období adolescence pohyboval v prostředí, kde se běžně konzumovaly tvrdé drogy. Cílem je analyzovat moment vstupu do tohoto prostředí, s důrazem na vliv vrstevníků (a „významného druhého mezi nimi“, který sehrál důležitou roli při „iniciaci“ do prodrogového prostředí). Dále se chci zaměřit na zpětný pohled na tuto životní epizodu a její interpretaci v současnosti (informant vypráví svůj životní příběh s odstupem několika let), tato kasuistika představuje předvýzkum v rámci méj disertační práce. Dále se chci s ohledem již na získaná data hlavního výzkumu zabývat problémy relevantní z hlediska tématu příspěvku, zejména teorií marihuany jako vstupní drogy.

Klíčová slova: drogy, drogová závislost, subkultura, adolescence, teorie vstupní brány

Abstract: The aim of this report is a short analyse of life story of one man, who in the age of adolescence spend time in risk enviroment, whereas was the consumsuption of drugs standard. The aim is to analyse the moment of inclusion into that enviroment, with emphasis on influence of peers (and „important other“ among them, who plays important part in initiation into drug enviroment). Besides i would like to focus on that life episode and it´s interpretation nowadays (the story is told with distance of some years), this case is part of my pilot reserch of my disertation. Farther i would like, with respect to already acquired data of main research, deal with problems relevant to my report, mainly the gateway theory.

Key words: drugs, drug addiction, subculture, adolescence, the gateway theory

1 Úvod

Ve svém příspěvku bych chtěl nejprve seznámit s tématem disertační práce, na které pracuji a poté se zabývat v podtitulu zmíněném tématu – iniciace do prodrogového prostředí. Pro což využiji jednak data ze svého předvýzkumu, jednak některé předběžné závěry z mnou provedeného výzkumu v terapeutické komunitě.

Téma méj práce se týká sociálních souvislostí průběhu drogové závislosti mezi adolescenty se zaměřením na vrstevnické skupiny. Cílem je zachytit proces proměny sociálních rolí, skupin, statusu, životního stylu, příslušnosti k určité subkultuře a dalších sociálních charakteristik v průběhu drogové kariéry.

V průběhu mého výzkumu došlo k drobnému posunu tématu – na jedné straně jsem opustil snahu zabývat se jen respondenty původem ve střední

vrstvě, kdy setrvání na tomto požadavku by učinilo výzkum takřka nemožným z hlediska organizace a jedinou mojí podmínkou pro zařazení respondenta do výzkumu byla eliminace závažné sociální patologie v rodině – závislosti, duševní nemoci, kriminality.

Vedle toho můj původní záměr eliminovat zájem o rodinné prostředí a zaměřit se téměř jen na svět vrstevníků se při výzkumu ukázal jako neudržitelný a chybný. Původním cílem bylo mimo jiné zodpovědět otázku, zda vrstevnické prostředí může jedince přivést k drogám i bez existence jiné psychické nebo sociální patologie, ukázalo se však, že ignorování rodinného prostředí by pro interpretaci výzkumných zjištění vytvářelo neúplný obraz.

Výzkum je založen na narativních rozhovorech a studiu kasuistik a chtěl bych se v něm přidržel designu případové studie. Cíl výzkumu je pro sociální pedagogiku relevantní, kdy svět adolescentů je do určité míry dospělým uzavřený, vykazuje jistou autonomií a jeho lepší pochopení je pro diagnostiku, intervenci i běžnou práci s mládeží podstatný. A jeho lepší pochopení může pro eliminaci sociálně patologických jevů, mezi které zneužívání návykových látek patří, sehrát důležitou roli.

V současné fázi jsem již provedl předvýzkum a analyzoval ho prostřednictvím otevřeného kódování, provedl sběr dat pro výzkum v terapeutické komunitě a započal s jeho analýzou. Téma iniciace do prodrogového prostředí tvořilo jedno z ústředních témat předvýzkumu a prezentuji ho vlastně na případové studii jednoho respondenta, kdy si všímám též subkulturních norem – cílem není dospět k zobecnění závěrů, ale pouze detailně se zabývat jedním případem.

Vedle toho ve výzkumu jsem provedl třináct rozhovorů, je tedy možné již určité obecné závěry hledat. Nicméně analýza není v takové fázi, abych se mohl pokusit o prezentaci obecnějších závěrů, jen se pokusím o naznačení některých témat, které se v rozhovorech objevovaly a vztahují se k tématu obsaženém v názvu tohoto příspěvku.

2 Adam

Ve svém předvýzkumu jsem provedl narativní rozhovor s respondentem Adamem, 23 let starém, který si dálkově dodělává maturitu. Vedle zaměstnání barmana pracuje v reklamní agentuře. Pro předvýzkum jsem ho nevybral proto, že by skončil jako drogově závislý, ale proto, že se pohyboval v rizikovém prostředí v období dospívání.

Pro vstup do prodrogového prostředí měl klíčový význam kamarád, pro kterého jsem použil kód „iniciátor“. Respondent s ním chodil do divadelního kroužku, kamarád ho dokázal vždy strhnout, ovlivnit. Respondent ho hodnotil na jednu stranu jako chytrého, zábavného, na druhou stranu jako grázla – evidentně se jednalo o jedince s výchovnými problémy, jako byly drobné krádeže, vandalismus apod. Dle respondenta musel být vždy o něco napřed a on ho přivedl mezi subkulturu, pro kterou jsem zvolil kód „pouliční punkeři“. V návaznost na příspěvek Lojdové (Lojdová, 2010) se dá použít obdobně pojem významného druhého jako někoho kdo otevírá dveře do určité subkultury.

Jako čtrnáctiletý se dostal do skupiny označené slovy respondenta: „partou těch patnáctiletých dětšek nebo čtrnáctiletých, který se točili kolem tady těch feťáků a žili takovej ten jejich život, stejně jako žili oni, akorát jsme ho žili jenom odpoledne a večer a potom jsme se jako vraceli domů, kde jsme se jako najedli a šli si lehnout“.

Co respondentovi na této skupině imponovalo? Pouliční punkeři žili život v mnohém připomínající život bezdomovců, obývaly různé chatky apod, mají však určitá pojiťka, oblečení a životní styl, vědomí skupinové identity, které je odlišují od „obvyklého bezdomovce“. Imponovalo mu, že nic neřeší, že se dokážou uživit, aniž by pracovali, že byli ti praví „punkeři“. Jak vyplývalo z výše zmíněného, patřil do této skupiny jen zčásti: „vlastně byli takový jenom nabalení na nějaký takovejch jejich uličný život“. Na rozdíl od svých starších kamarádů měli nějaký domov, kam se mohli vrátit.

Ač respondent popírá, že by sám v této době bral drogy, popisuje braní drog v této skupině jako „fetování“, kdy cílem je braní drog samo o sobě, cílem fetování bylo se prostě zfetovat a užívaly i drogy jako různé léky apod.

Zpětně respondent toto období hodnotí velice kriticky, hovoří o určitém stigmatu, které si s sebou nesl, odnesl si nálepku narkomana, kterým však podle svých slov nikdy nebyl. Toto období vlastně pokrývá konec základní školy, kdy respondent měl na svůj věk neobvyklou volnost, zapříčiněnou rodinnými problémy a zpětně hodnotí toto období jako jednu z příčin, proč se nedostal na nějakou lepší střední školu. Kamarád, který ho „vedl“ mezi „pouliční punkery“ měl tragický konec, kdy velmi mladý umřel na předávkování toluenem.

Později v deváté třídě respondent se s touto skupinou přestal stýkat a začal se stýkat se skupinou lidí poslouchající hip hop (používám kód „subkultura graffiti“) – v tomto případě se již jednalo o jeho vrstevníky, svoji předchozí skupinu označil jako pro čtrnáctiletého kluka dosti extrémní. O „subkultuře grafiti“ se však z hlediska rizikovosti drog také nedá uvažovat jako o zcela bezpečném prostředí.

Respondent však rozlišuje účel a způsob, jakým se brali drogy v této skupině a mezi „pouličními punkery“. Použil jsem kód subkategorii „rekreační užívání drog“ a „drogové dýchánky“. V „rekreačním užívání drog“ jde o to, že drogy jsou užívány pro zábavu, zpestření, víkendově na párty (i když v případě marihuany toto není přesné) a jejich užívání je spojeno s uvědomováním si určité odpovědnosti a dalších závazků – ke škole, potřeba se pěkně obléci, aby se člověk líbil holkám atd. Respondent vylíčil jedny prázdniny, kdy opakovaně s přáteli užíval každý víkend pervitin (kód „drogové dýchánky“) – ono vysoce rizikové užívání drogy bylo však jen epizodickou záležitostí.

Co se týče života této subkultury, volný čas byl vyplněn především rekreačním užíváním drog v klubech, pravidelnou konzumací marihuany, doplněné o malování spreji s cílem nic neřešit – „...to bylo tak o tom sehnat peníze a složit se na gram trávy a jít se zkouřit někam do parku a potom si koupit spreje a jít večer malovat.“

Pojiťkem subkultury je především hudba - hip hop, respondent hovoří

o určité rivalitě mezi skupinami, kterou označuje jako „válka gangů“. Jednotlivé skupiny mezi sebou soupeří, navzájem se znají, ti lepší horším berou barvy atd. Ve sprejování mohl být zdůrazněn buďto prvek rizika, adrenalin a nebo snaha o určité umělecké vyjádření. „...a nás asi tak hlavně spojovalo, jako to, že jsme malovali stejná písmenka a byly v tom ta parta, co drží nějak při sobě...“.

Respondent tuto životní epizodu nehodnotí nijak problematicky, i když nutno podotknout, že s rizikovým jednáním ve vztahu k návykovým látkám se v této skupině setkat můžeme – experimenty s pervitinem, halucinogeny, i rejstřík drog, které respondent vyzkoušel, je poměrně rozsáhlý. Sám se ale závislým nestal.

V životní reflexi vedle tématu stigmatu – nálepky narkomana, kterou si s sebou nesl (viz výše), je ústředním bodem škola. Respondent lituje toho, že se po základní škole nedostal na lepší školu, než střední odborné učiliště – toto vnímá jako negativní důsledek života, který v časně adolescenci vedl, nyní si dálkově dodělává maturitu. Z rozhovoru pro mě byla patrná silná potřeba v době dospívání někam patřit, v době rozhovoru na mě respondent nicméně působil dojmem, že přes problematické dospívání v současnosti řeší problémy adekvátní svému věku, jako je možnost pracovního uplatnění apod.

3 Výzkum v terapeutických komunitách

První téma, které mi vyvstalo v mysli ihned po provedení rozhovorů bylo téma marihuany jako vstupní brány k tvrdým drogám. Respondentům jsem na začátku vždy položil otázku, aby popsali svoji první zkušenost s alkoholem a první zkušenost s jakoukoli nelegální drogou (jednalo se vyjma jednoho případu o marihuanu). S rozhovorů vyplynulo, že zatímco vztah první zkušenosti s alkoholem s pozdějším užíváním nelegálních drog obvykle není, souvislost mezi první zkušeností s marihuanou a pozdější konzumací tvrdých drog se naopak ukazovala.

Objektivně lze konstatovat, že souvislost se týkala minimálně sociálního prostředí experimentů, kdy se respondenti k tvrdým drogám dostávali obvykle v souvislosti s prostředím, kde užívali marihuanu. Pokud se respondent pohybuje v prostředí, kde se ve větší míře konzumuje marihuana, je větší pravděpodobnost, že bude mít příležitost vyzkoušet také nějakou tvrdší drogu. Uhl (2008) uvádí, že právě snaha marihuanu a tvrdé drogy sociálně oddělit, stála za myšlenkou holandského liberálního přístupu ke konopným drogám.

Z rozhovorů bylo patrné subjektivní vnímání spojitosti mezi zkušeností s marihuanou a pozdějšími experimenty s tvrdšími drogami mezi respondenty. Je třeba ale mít na paměti, že respondenti jsou v terapeutické komunitě denně vedeni k tomu hovořit o svých zkušenostech a analyzovat je a jejich reflexe minulosti je pochopitelně určitým způsobem směřována – což se netýká jen tohoto problému, ale je k tomu třeba přihlídnout v rámci interpretace celého výzkumu. Tyto interpretace respondentů je proto potřeba brát s rezervou.

Přestože výzkum zdá se potvrzuje předpoklad marihuany jako vstupní brány k jiným drogám, nelze tento fakt chápat jako jakousi „substanciální“

farmakologickou charakteristiku marihuany, kdy tato droga prostě probouzí chuť na drogy silnější. Mechanismus marihuany jako vstupní drogy připadá v úvahu pouze v malém procentu případů, kdy většina experimentátorů s marihuanou jako závislí na tvrdých drogách nekončí. Vedle toho může být vázán na naši kulturu a sociální kontext¹.

Určitý podnět pro pozdější výzkum vidím ve srovnání motivací prvních experimentů s marihuanou a pozdějších experimentů s tvrdými drogami.

Pro pracovníky pracujícími s dospívajícím mi vyplývají z výzkumu zatím dvě zajímavé souvislosti. Jednak je dosti silný vztah mezi jednotlivými subkulturami (hranice mezi jednotlivými subkulturami jako například subkultura „kuřáků marihuany“, grafiti, taneční scéna atd. jsou nepevné) a konzumací drog. To jak se mladý člověk obléká, jakou poslouchá hudbu, jakou přejal „image“, je svého druhu diagnostickou informací.

Dalším zajímavým faktem pro mě bylo, že téměř ve všech případech hrála určitou roli, často ve vztahu k tvrdým drogám iniciační, taneční scéna, subkultura technařů. Jedná se tedy o mimořádně rizikovou subkulturu, nicméně s pojmem drogová subkultura bych ji neztotožňoval, specifická subkultura lidí závislých na tvrdých drogách je odlišný svět.

Pro pracovníky v pomáhajících profesích je relevantním zjištěním to, že drtivá většina respondentů oceňuje prostředí v terapeutické komunitě a vyzdvihuje zejména partnerský, nemoralizující přístup terapeutů.

Témat obsažených ve výzkumu je samozřejmě mnohem více, zatím jsem teprve v počátcích analýzy. Vybral jsem to, co mi přišlo zajímavé při počátcích analýzy z hlediska tématu referátu.

4 Použité zdroje

UHL, A. *Jak maskovat etické otázky ve výzkumu závislosti : Jestliže je myšlení příjemné, pak ještě nezačalo*. 1. vyd. Praha : Úřad vlády české republiky, 2008. 20 s. ISBN 978-1-84619-093-3

LOJDOVÁ, K. Výzkum subkultur jako téma sociální pedagogiky. In *Český pedagogický výzkum v mezinárodním kontextu : Sborník příspěvků XVII. ročníku celostátní konference České asociace pedagogického výzkumu*. Ostrava : Česká asociace pedagogického výzkumu a Katedra pedagogiky Pedagogické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě, 2009. s. 405-411. ISBN 978-80-7368-769-4.

ZÁBRANSKÝ, T. Teorie marihuany jako "vstupní drogy". In MIOVSKÝ, Michal, et al. *Konopí a konopné drogy : Adiktologické kompendium*. 1. Praha : Grada, 2008. s. 172-192. ISBN 978-80-247-0865-2.

¹ Přínosný je z tohoto pohledu příspěvek v monografii o konopí od T. Zábranského (2008) na téma marihuany jako vstupní drogy, který se kloní k názoru teorii marihuany jako vstupní drogy zamítnout, přičemž jako alternativní vysvětlení vidí faktor náklonnosti k užívání nelegálních drog (soubor osobních vlastností jedince a jeho okolí). Opírá se především o kvantitativní výzkumy používající sofistikované statistické postupy. Obohatit diskuzi může i kvalitativní výzkum, který přináší jiný typ dat a pohledu na zkoumanou problematiku – který sice nemůže vyvrátit či potvrdit příčinný vztah, ale může postihnout souvislosti statistické analýze hůře dostupné.

Kontakt na autora

Mgr. Martin Stanoev
Katedra sociální pedagogiky MU v Brně
Poříčí 31, 603 00 Brno
E-mail: mstanoev@seznam.cz